

Između neoliberalizma i neokorporativizma: Estonija i Slovenija u komparativnoj perspektivi

FRANE ADAM*
PRIMOŽ KRISTAN
MATEVŽ TOMŠIČ

Fakulteta za društvene vede Univerze v Ljubljani
Ljubljana, Slovenija

Izvorni znanstveni rad
UDK: 364.013 (474.2+497.4)
Primljeno: siječanj 2008.

Počinjemo s tezom da institucionalna i ekonomska učinkovitost neke države, odnosno društva zavisi od povijesnog naslijeđa (path dependence), od strateških interakcija elite te međunarodnog okruženja. Estonija i Slovenija važe ne samo kao gospodarski nego i institucionalno prodrone i relativno uspješne postkomunističke države, odnosno nove članice Europske unije. Pa ipak, razvile su dva potpuno različita – u nekim bitnim vidicima čak i dijametralno suprotna – regulativna uređenja i različite političke i socijalne aranžmane. U tekstu je naglasak posebno na ideološkom i strateškom značaju elita i njihovom utjecaju na tijek reformi i tranziciju te na obliku kapitalizma na kraju tranzicije. Može se tvrditi da je politička elita u Estoniji potakla oblikovanje države koja je blizu liberalno-minimalističkom modelu, dok je Slovenija bliže korporativističkom modelu socijalne države. Što se tiče uvrštavanja prve u tzv. liberalno-tržišni model (LME) i druge u koordinirani tržišni model (CME), treba naglasiti određene specifičnosti i lokalne modifikacije. U oba slučaja došlo je do nekih disfunkcionalnih posljedica koje za elite predstavljaju novi izazov, a istovremeno i test njihove kredibilitnosti i kompetencije.

Ključni pojmovi: politička elita, korporativistički model, (neo)liberalni kapitalizam, socijalna država, industrijski odnosi, društvena nejednakost, teorija inačica kapitalizma (VoC), Slovenija, Estonija.

UVOD

Iako su države istočne i srednje Europe prošle kroz fazu prividno sličnih reformi, pokazalo se, posebno u zadnje dvije, tri godine, kada završava period prelaska u demokraciju i kapitalizam, da se između njih pojavljuju određene sličnosti, ali i velike razlike. Do toga je došlo usprkos tome

što su se morale prilagoditi pravilima Europske unije (*acqui communautaire*) i kod kuće usvojiti iste regulative i institucionalna rješenja. Sloveniju i Estoniju, pored toga što su obje postkomunističke države, povezuju još neke druge sličnosti. Prvo, u pogledu veličine zemlje i broja stanovnika, obje su male države. Drugo, obje su mlade države

* Frane Adam, Fakulteta za društvene vede/Faculty of Social Sciences, Kardeljeva ploščad 5, 1000 Ljubljana, Slovenija/Slovenia, frane.adam@fdv.uni-lj.si

koje su nezavisnost dobile tek poslije pada komunističkog režima (u estonskom slučaju radilo se o ponovnom dobijanju neovisnosti, jer je Estonija u periodu između dva svjetska rata već bila neovisna država). Treće, kao gospodarski najrazvijenije regije u svojim nekadašnjim multinacionalnim okvirima (iako je Slovenija bila u tom pogledu na nešto višem nivou), zbog geografske su blizine zapadne Evrope – Slovenija graniči s Austrijom i Italijom, Estonija graniči s Finskom na moru – imale također najviše kontakata sa Zapadom (v. Norkus, 2007., u: Hannula, Radošević i Tunzelmann /ur./, 2006.; Ennuste i Wilder, 2003.). Uzimajući u obzir kako makroekonomske, tako i druge indikatore kao što su stupanj političke i civilne slobode, razvijenost civilnog društva, kao i učinkovitost vladanja i (relativno nizak) stupanj korupcije, obje države su u vrhu novih članica i mogu se usporediti s nekim starijim članicama, posebno s južnoeuropskim krilom (v. Adam i sur., 2005.).

Bez obzira na navedene sličnosti, te su dvije nove članice EU-a razvijanjem različitih tipova socio-ekonomske regulacije i institucionalnih okvira iskusile različitu dinamiku sustavne transformacije. Cilj naše analize je pokazati djelomičnu uvjetovanost tih razlika logikom povijesnog naslijeđa ili *path-dependence*, tj. s početnim uvjetima procesa tranzicije, a također i s karakteristikama glavnih aktera, prije svega političkih elita i njihovih strateških odluka. Prije svega, tu je važnu ulogu igrao ideološki profil političke elite jer je u velikoj mjeri determinirao odluku za određeni tip reformi u smislu socio-ekonomske regulacije koje su posljedično utjecale na prirodni kapitalizma u određenoj državi.

IDEOLOŠKI PROFIL ELITA I DINAMIKA POLITIČKOG PROSTORA

Na samom početku procesa tranzicije i kasnije ključni su se politički akteri suočili s brojnim dilemama i izazovima u pogledu obima i brzine izvođenja reformi i formiranja institucija. Reakcije su bile uvjetovane izvorima, koji su bili na volju, sa znanjem i interesima utjecajnih skupina. Djelomično je važnu ulogu, pri izboru razvojnog modela koji bi najbolje odgovarao, igrala i ideološka orijentacija elita, njihove vizije i vrijednosni profil. Iako stoji da je EU dala neke opće (zajedničke) smjernice i upute, ipak su, prije svega, idiosinkratičke i specifične osobine bile te koje su najviše pridonijele različitosti obiju institucionalnih uređenja.

Okolnosti, u kojima su se našle obje države na početku tranzicijskog procesa, bile su prilično različite. Slovensko gospodarstvo je imalo određena iskustva sa suradnjom na zapadnim tržištima i bilo je barem do neke mjere integrirano u međunarodni (kapitalistički) sustava i time djelomično prilagođeno njegovim standardima (iako je posjedovalo mnoge karakteristike komunističkih sustava). Estonija je imala gospodarski sustav klasičnog sovjetskog tipa s centralnom planskom regulacijom, koji stoga nije bio sposoban djelovati po kapitalističkim principima.¹ Racionalna opcija estonske elite bila je radikalno i brzo transformiranje naslijeđenog sustava, dok slovenskoj eliti to nije bilo potrebno, odnosno imala je sustavne promjene već od ranije.

Očito je da se konfiguracija nacionalnih elita, koja znači relativnu poziciju i veličinu

¹ Možemo reći da zbog povijesnog naslijeđa estonske političke elite u ishodištu nisu imale jednakih strateških mogućnosti kao slovenske. Tako je npr. na području socijalne politike u Estoniji uspostavljen model »socijalne politike« koji nije bio kompatibilan a tržišnoekonomskim modelom. U skladu s marksističkom definicijom funkcije socijalne politike, »socijalna politika« je bila dugoročno usmjerena u oblikovanje nove egalitarne socijalne strukture (socijalni inženjering) i pokušala je oblikovati pravedno društvo izvan načela tržišne regulacije (Rus, 1990.).

različitih elitnih krugova u konstelaciji moći, od jedne do druge postsocijalističke države znatno razlikuje, što također vrijedi i za ravnotežu između reprodukcije i cirkulacije elita (Dogan, 2003.; Bozoki, 2003.; Lengyel i sur., 2006.). Ono što bitno određuje karakter političkih režima (u smislu podjele moći u društvu, tj. stupnja raspršenosti ili koncentracije, i u povezanosti s čitavim društvenim uređenjem) su upravo ravnoteža i relacije između novonastalih frakcija postsocijalističke elite. Karakter političkog sustava je istinski jako ovisan o tipu odnosa između različitih političkih elita (Field i sur., 1990.; Higley i Burton, 1998.), što posebno vrijedi u slučaju sustavne transformacije unutar koje elite nastupaju u ulozi institucionalnih arhitekata (Kaminski i Kurczewska, 1994.).

SLOVENIJA

Karakteristika slovenskog političkog prostora je bipolarna podjela na dva politička bloka. Ni »lijevo – liberalni« ni »desni« blok, nikada nisu bili iznutra homogeni. Najjasnije ih se može podijeliti ako promotrimo njihov institucionalni izvor. Vodeće političke stranke prvoga tabora – Liberalna demokracija Slovenije (LDS) i Socijalni Demokrati (SD, do 2005. godine Udružena lista socijalnih demokrata) do 2007. godine, kada je došlo do rascjepa, odnosno smanjenja značaja LDS i uspona SD – organizacijski izvire iz staroga (socijalističkoga) režima, koji nosi nasljed-

tvo nekadašnje vladajuće komunističke partije.² Drugi politički blok sastavljaju tri glavne stranke – Slovenska demokratska stranka (SDS) kao vodeća te Slovenska narodna stranka (SLS) i Nova Slovenija (NSi) – sve ustanovljene u procesu demokratizacije. Razlici između »starih« i »novih« stranaka, kako ih označavaju u javnom diskursu, uglavnom odgovara rascjep lijevo-desno (»lijeve« kao »stare« i »desne« kao »nove« stranke).³

Raskol se ispočetka odnosio na poziciju oba tabora u prošlosti, prije svega u periodu između dva svjetska rata i komunizma, pa također i na neke druge simboličke i ideološke razloge, kao npr. na ulogu religije i Katoličke crkve u društvu. U tom je pogledu »lijevi« blok više naklonjen komunističkom periodu, suzdržan je prema javnom djelovanju Crkve ili čak usmjeren protiv njega. »Desni« blok je, s druge strane, vrlo kritičan prema komunizmu i prilično naklonjen javnoj ulozi Crkve. Ta »kulturalna borba« (*Kulturkampf*) ima inače u političkoj mobilizaciji još izvjestan potencijal (iako je on u zadnjim godinama malo opao), dok uloga društvenoekonomske regulacije dobiva sve veći značaj i postaje glavna točka kontroverznosti. Razlog za to je opsežan program socijalnih i ekonomskih reformi usmjerenih na liberalizaciju i smanjivanje uloge države koji je usvojila zadnja vlada i koji bi trebao pridonijeti većoj kompetitivnosti i inovativnosti slovenskog gospodarstva i društva uopće. Po mišljenju mno-

² Potrebno je spomenuti neke specifične osobine LDS-a. S obzirom na izvor članstva riječ je o prilično heterogenoj stranci. Prevladajuća jezgra ima svoj izvor u bivšoj Socijalističkoj omladinskoj organizaciji koja je u drugoj polovini 1980-ih postala kritičnija prema tadašnjem režimu; možemo reći da je bila opozicija unutar (komunističke) partije i njezini su članovi imali kontakte s disidentskim krugovima (opozicijom izvan komunističke partije). Poslije izbornog poraza godine 2004. LDS je zapao u krizu, koja je dovela do djelomičnog raspada stranke. Posljedično su SD (Socijalni demokrati) postali najmoćnija stranka ljevice, a ustanovljena je i nova stranka Zares.

³ Oznaka oba politička bloka, »lijevoga« (prvi tabor) i »desnoga« (drugi tabor) koja se upotrebljava u javnom diskursu, već dugo vremena predstavlja paradoks (do neke mjere je čak zamaglila sliku događanja unutar slovenskog političkog prostora) jer članovi poslovne elite podržavaju »ljevicu«, prije svega LDS, odnosno SD, dok brojni građani, koji se opredjeljuju kao de-privilegirani (što se najčešće odnosi na nepravde nanosene za vrijeme komunističkog režima) podupiru »desnu« opciju.

gih analitičara sadašnja vlada neće uspjeti značajnije realizirati zamišljeni program reformi ili su te reforme – kao što je veća fleksibilnost tržišta rada i snižavanje poreza – izvedene (također zbog otpora sindikata) samo djelomično.

Pobjeda desnosredinskih sila na zadnjim parlamentarnim izborima (2004.) barem je u početku donijela velike promjene u konstelaciji političkih sila. Veći dio postkomunističkog razdoblja u slovenskom je političkom prostoru vodeću ulogu igrao »lijevo – liberalni« blok u kojem je središnje mjesto zauzimao LDS. Od prvih parlamentarnih izbora, od 1990. godine do sada, u Sloveniji je bilo pet »političkih preobrata« (uključujući formiranje prve nekomunističke vlade 1990. godine). Međutim, u razdoblju od četrnaest godina (1990.-2004.) vlade, koje nisu zastupale »lijevo-liberalne« opcije, na vlasti su bile samo dvije i pol godine. Iako su sve vlade, koje je vodio LDS, bile sastavljene iz stranaka različitih politički tabora, u tim su koalicijama »stranke proljeća« igrale samo perifernu ulogu.

Politička dominacija »lijevo-liberalnog« bloka u postkomunističkoj Sloveniji bila je jako povezana s konfiguracijom svih elitnih sektora. To je potvrdilo i istraživanje kojim je ustanovljen prilično visok stupanj reprodukcije u svim sektorima elita (Adam i Tomšič, 2002.). Posljedično je velika većina elita u Sloveniji gravitirala (s obzirom na izborne preference) k političkom radu tzv. retencijske elite, koju su predstavljali LDS i SD. Ta frakcija političke elite imala je

znatno bolje kontakte s različitim strateškim grupama unutar društva, prije svega s vodećim poslovnim kadrom te nekim krugovima u akademskoj sferi i medijima.

ESTONIJA

Politički prostor postkomunističke Estonije predodredila je činjenica da nekadašnjoj komunističkoj eliti, za razliku od većine drugih država srednje i istočne Europe (Poljske, Mađarske, Slovenije, Litve) nije uspjelo politički zaživjeti, barem ne u obliku jakog nasljedstva komunističke partije. Još više, u estonskom političkom životu uopće nema jake ljevice. Među aktualnim parlamentarnim političkim strankama samo je jedna – inače, najmanja od šest koje imaju predstavnike u parlamentu (Socijaldemokratska stranka, nekadašnja Narodna umjerena stranka), usmjerena lijevosredinski⁴, dok druge možemo označiti kao desnosredinske.⁵ To znači da u utakmici za političku potporu i razmjenu na položajima političke moći sudjeluju većinom liberalne i konzervativne struje (iako su na izborima za Europski parlament 2004. godine Socijalni demokrati dobili najveći broj glasova što bi moglo ukazati na određene promjene u konfiguraciji estonskog političkog prostora).

Politički život u Estoniji bio je prožet živahnim političkom dinamikom zbog učestaloga mijenjanja nosioca moći. Poslije 1990. godine promijenilo se jedanaest vlada, od toga osam premijera (najdulje, i to tri godine – od 1999. do 2002. godine – održala

⁴ Međutim, čini se da orijentacija te stranke ne sadrži neke elemente novoga radništva (Lagerspetz i Vogt, 2004.:65) pa se stoga ne može uspoređivati s klasičnim socijaldemokratskim strankama.

⁵ Centristička stranka je na zadnjim parlamentarnim izborima dobila najviše glasova i vrijedi kao stranka koja se naginje »ulijevo« (Pettai, 2004.:933), a istovremeno je i članica Europske liberalne, demokratske i reformističke stranke. Narodni savez Estonije povremeno opisuju kao stranku koja je »lijevo od sredine« što se nadovezuje na njezinu izrazitu lijevo usmjerenu (po estonskim standardima) socijalnu i ekonomsku politiku u pogledu pitanja državne regulative i supsidijarnosti. Međutim, možemo reći da je u kulturnom smislu konzervativno usmjerena jer zagovara nacionalne i tradicionalne vrijednosti. To ukazuje na težinu jednostavne kategorizacije većine postkomunističkih stranaka na spektru lijevo – desno. Kao što to primjećuju neki politički analitičari, u estonskom političkom životu još nije došlo do klasičnog raskola lijevo-desno (Grofman i sur., 2001.).

se vlada pod vodstvom Marta Laara). Orijentacija većine vlada bila je desnosredinska. Izuzetak u tom pogledu predstavlja samo Andres Tarand, kojeg možemo definirati kao Socijalnog demokrata – inače, tada nije vodio stranku, nego je kasnije vodio stranku Umjerenih (*Moderates*) – međutim njegova vlada, uopćeno gledajući nije bila lijevo usmjerena, jer su koalicijski partneri dolazili iz umjerenih redova desnosredinskog političkog tabora.

Usprkos brojnim promjenama vlada očito je da u estonskoj politici prevladavaju konzervativno – liberalni svjetonazori (Vogt, 2003.). To se odnosi na konfiguraciju elita za koje je bila karakteristična razmjerno jaka cirkulacija na ključnim položajima. Kao što je već rečeno, cirkulacija elita nije bila posebno »duboka« što znači da se, u regrutaciji (prije svega mlađih ljudi) na elitne položaje nije radilo o potpuno novim ljudima, nego su oni već prije kraja vladavine komunizma zauzimali neka važna mjesta (Steen, 1997.; Steen i Ruus, 2002.).⁶ To je svakako utjecalo na ideološki sastav političke sfere i društvo u cjelini jer je velika većina usvojila neoliberalnu ideologiju.

Razmjerno visok stupanj kontinuiteta komunističkog pedigrea političkih elita, koji je u prvim godinama neovisnosti još bio prisutan u Estoniji, nije utjecao na desni,

odnosno na neoliberalni karakter političkog prostora.⁷ Čak su i lijeve političke stranke estonskog političkog spektra izrazito pro-tržišno usmjerene, tako da bi se sasvim sigurno, u brojnim drugim državama mogle kvalificirati kao desne (Vogt, 2003.:83).⁸ Do promjena u ideološkim usmjerenjima došlo je posebno kod nekih vrhovnih dužnosnika bivšeg režima. Karakterističan primjer je Arnold Ruutel, nekadašnji predsjednik republike i zadnji predsjedavajući Vrhovnog savjeta Estonije; kasnije je postao vodeća ličnost nove političke stranke (Estonskog narodnog saveza) koja predstavlja nacionalističko-konzervativne vrijednosti. Očito je da pozicija u strukturi moći nekadašnjeg režima nije određivala ideološke preferencije u postkomunističkoj situaciji kao što se to dogodilo u nekim drugim državama, recimo u Sloveniji.

DESNA I LIJEVA (IDEOLOŠKO-KULTURNA) HEGEMONIJA

Možemo reći da je u Sloveniji i u Estoniji pretežni dio postkomunističkog razdoblja bila prisutna političko-ideološka hegemonija (pri tome mislimo na hegemoniju koja nastaje u kontekstu pluralističkog političkog i javnog prostora). Razlikovali su se samo sadržaj i nosioci hegemonije. U Sloveniji je hegemoniju izvodio »lijevo-

⁶ Kako kaže Steen: »Dok je nomenklatura uglavnom udaljena s vlasti, mlađi, dobro obrazovani vodeći kadrovi srednjeg nivoa bivšeg režima i dalje su zauzimali položaje i drže ih još i danas« (Steen, 1997.:166).

⁷ Ruus i Taru u svojoj studiji o članstvu u estonskom parlamentu (Riigikogu) kažu: »Većina estonskih poslanika je desno orijentirana i posljedično, prethodno članstvo u komunističkoj partiji ima samo mali utjecaj na lijevu usmjerenost« (Ruus i Taru, 2003.:67).

⁸ Jedan od autora u svojoj nedavnoj studiji s druge strane tvrdi da se izrazito desne orijentacije elita smiruju ili čak smanjuju (Steen, 2007.). Prije svega iznenađuje pretpostavka da je u periodu između 1994. i 2003. državna opcija uređivanja tradicionalnih kolektivnih problema uživala jaku potporu. Ta se spoznaja, s obzirom na male izdatke za zdravstvo te opadajući stupanj cjelokupne javne potrošnje za socijalno osiguranje u Estoniji, čini malo vjerojatna (odnosno zahtijeva više specifičnu interpretaciju).

⁹ Pri upotrebi pojma »liberalno« u slovenskom kontekstu treba reći da se on odnosi prije svega na odnos prema kulturnim pitanjima. U povijesnom smislu slovenski se liberalizam oblikovao kao suprotnost konzervativizmu i klerikalizmu, prije svega u pogledu pitanja povezanih s ulogom religije u društvu. Tako je također u suvremenom javnom diskursu liberalizam promatran kao kulturni liberalizam (naglašavanje individualnog izbora, prava manjina itd.), a bitno manje kao ekonomski liberalizam (u smislu naglašavanja slobode gospodarske inicijative, minimalne uloge države itd.). Slovenska situacija se razlikuje od estonske gdje je pojam liberalizam više vezan za pitanje socioekonomske regulacije.

liberalni⁹ tabor (Adam i Tomšič, 2002.) koji je udario pečat cijelom tijeku tranzicije. Tu možemo govoriti o takozvanom »gradualizmu« koji se temeljio na postupcima i prilično umirenim, ali i nekonzistentnim reformama (Rojec i sur., 2004., Mrak /ur./, 2004.). Gradualizam se temeljio na modernizacijskoj strategiji; istovremeno je nudio plodno tlo za već spomenutu prilično visoku reprodukciju elita, kako političkih tako i poslovnih, kao i predstavnika interesnih skupina, posebno sindikata. U Estoniji je prevladavao konzervativno-liberalni tabor koji je bio usmjeren k radikalnim promjenama (»big bang«) u smislu liberalizacije i deregulacije društva (Lagerspetz i Vogt, 2004.). Hegemonija se u Sloveniji očuvala prije svega preko neformalnih elitnih mreža i, iako je izborna potpora oba tabora često bila u ravnoteži, neprestano se pokazivala u bipolarnosti strukture političkog prostora. U Estoniji se hegemonija održavala na osnovama širokog vrijednosnoga i političkoga konsenzusa glavnih političkih aktera i održala se usprkos odsutnosti dominirajućeg političkog entiteta te relativnoj fragmentaciji političkog prostora.

Bez sumnje određeni utjecaj na homogenizaciju estonskih elita u smislu nacionalne i neoliberalne ideološke platforme predstav-

lja također i »vanjska prijetnja« zbog neposredne blizine snažne Rusije, izvođača opresije u nekadašnjem režimu, te brojna ruska manjina koja živi u Estoniji.¹⁰ U Sloveniji, nasuprot Estoniji, usprkos činjenici da su neke republike nekadašnje Jugoslavije bile u ratu, zbog odsutnosti dugoročne vanjske prijetnje do takve homogenizacije elita nije došlo. Slično kao i u Sloveniji, ocjene političkog razvoja Estonije nisu jedinstvene. Opće prihvaćeno mišljenje je da je država u zadnjih petnaest godina doživjela veliki gospodarski, društveni i politički napredak. Tempo sustavne transformacije bio je vjerojatno najbrži u regiji zbog čega su Estoniju među kandidatkinjama za članstvo u EU, često označavali kao uzornu učenicu (Smith, 2001.). Sasvim opravdano, zasluge za to dostignuće pripadaju političkim akterima toga perioda. Određeni autori ipak upozoravaju da estonsku politiku obilježavaju i neki razmjerno ozbiljni nedostaci kao npr. rastuća društvena nejednakost, politički egoizam, manjak odgovornosti, raširenost klijentelizma itd.¹¹ Veliki problem predstavlja elitističko ponašanje političkog vodstva te neosjetljivost za interese i potrebe običnih ljudi.¹² Razlika u ocjeni zadovoljstva demokracijom je polarizirana ovisno od iskustava određenih društvenih i etničkih segmenata.¹³

¹⁰ Takav etnički sastav estonskog društva, a prije svega činjenica da je veći dio ruskogovoreće populacije bio bez državljanstva, u velikoj mjeri je pridonio uspostavljanju neoliberalnog konsenzusa i time uspjehu navedenih reformi jer je najveće breme deregulacije palo na rusku populaciju koja je bila u pretežnoj mjeri zaposlena u najmanje perspektivnim gospodarskim sektorima i koja zbog isključenosti iz političkih procesa nije mogla utjecati na odluke (Norkus, 2007.).

¹¹ U travnju 2001. grupa estonskih društvenih analitičara je u apelu javno izrazila zabrinutost zbog razvojne usmjerenosti države. Po njihovom mišljenju, Estonija je ušla u političku, socijalnu i etičku krizu. Predstavili su lik »dvojice Estonaca koji simboliziraju velik jaz između elite moći i nemoćnih običnih građana« (Lagerspetz i Vogt, 2004.:57).

¹² Na brzini, učinkovitosti i ekspertizi temeljeći elitocentrizam po nekim je tvrdnjama karakteristika integracije Estonije u Europsku uniju (Raik, 2002.).

¹³ Prema rezultatima analize dvojice autora jaz u početnim razlikama i tzv. statusu dviju skupina, između etničkih Estonaca i ruskogovoreće manjine trebao bi se smanjivati. Podaci iz perioda od 1990. do 1996. godine o razvoju povjerenja u dvjema etničkim grupama ukazuju na »priličan napredak u hegemonizaciji civilnog društva« (Titma i Raemer, 2007.). Razlike između grupa su primjetno manje zbog »svake godine manjeg osjećaja ugroženosti Estonaca od ruskogovoreće manjine« i prevage sličnosti nad razlikama. Te spoznaje su iznenađujuće s obzirom na podatke o odnosu obiju grupa do prema siromaštvu jer čak 85% pripadnika populacije, koja govori ruski (i 54% Estonaca) misli da siromašni ljudi imaju malo mogućnosti za izlazak iz siromaštva (ibid.).

ESTONIJA I SLOVENIJA U KONTEKSTU VRSTA KAPITALIZMA

Na temelju dosadašnje analize možemo ustvrditi da je estonska elita inicirala tip državne regulacije i gospodarske strukture koji je blizu (neo)liberalnom modelu, dok je slovenski model, koji je proizašao iz gradualizma, bliže korporativističkoj socijalnoj državi te više koordiniranom obliku kapitalizma (slično kao u Austriji, Njemačkoj, državama Beneluksa) s nekim lokalno specifičnim modifikacijama. Treba spomenuti da se u slučaju Slovenije ne mogu poreći elementi koji govore o neokorporativističkom karakteru industrijskih odnosa, značaju tripartitnog dogovaranja o platnoj i socijalnoj politici te socijalnoj ulozi države i javnog sektora (Stanojević, 2007.; Bohle i Gerskovits, 2007.; Buchen, 2007.; Feldman, 2006.; Norkus, 2007.), međutim treba uzeti u obzir i specifične idiosinkratske poteze koji se vide naročito u postojanju t.i. insajderskog vlasništva u poduzećima odnosno menadžerskog kapitalizma te intervencionističkoj ulozi države, uključno s njenim, još uvijek prilično opširnim, vlasničkim prisustvom u gospodarskim društvima. To možemo povezati s tipologijama kapitalizma, naročito s »*varieties approach*« (VoC) pristupom.

Rasprave o različitim tipovima kapitalizma su starijeg datuma. Spomenimo razlikovanje između tzv. alpsko-renskog kapitalizma i anglosaksonskog kapitalizma koje se podudara s novijim razlikovanjem između koordiniranih tržišnih ekonomija (CMEs) i liberalnih tržišnih ekonomija (LMEs), koje su uveli i nanovo tematizirali ekonomisti Soskice i Hall (2002.). Tržište rada odnosno fleksibilnost tržišta rada i industrijskih odnosa, socijalna politika, ponekad i obrazovanje za određeno zanimanje te odnosi između tvrtki odnosno *corporate governance*, razvijenost financijskih tržišta

(*stock market capitalisation*) ili utjecaj banaka glavni su kriteriji klasifikacije. U navedenom dvopolnom sustavu u liberalnom su tipu kapitalizma (LMEs) temeljna jedinica firme i način koordinacije koji ide preko hijerarhije i kompetitivnih tržišnih aranžmana (s velikim naglaskom na financijskom tržištu i burzama). U koordiniranim gospodarstvima ta koordinacija često ide preko netržišnih odnosa i strateških interakcija s drugima akterima (Soskice i Hall, 2002.:8). U prvu grupu spadaju gospodarstva anglosaksonskih država, a u drugu skandinavske i kontinentalne evropske države.

Postoji također pristup koji, proizlazeći iz prirode poslovnih i industrijskih odnosa te uloge države, naglašava tripolnu tipologiju kapitalizma i to uređeni ili vođeni kapitalizam (*managed capitalism*), gdje spadaju države koje su Soskice i Hall uvrstili u koordinirani tip, tržišni tip s anglosaksonskim državama, te kao treći (rezidualni) tip državni kapitalizam, gdje je uvrštena samo Francuska (Smidt, 2004.). Autorica te tipologije tvrdi da postoji trend liberalizacije, odnosno trend konvergencije na liberalnim osnovama, međutim sva tri tipa su, usprkos približavanju tome trendu, sačuvali svoje specifičnosti. Diferenciraniju sliku nam nudi pristup koji se temelji na pet tipova kapitalizma: anglosaksonskom (koji je definiran na sličan način kao kod Soskicea i Halla); kontinentalnom (korporativističkom modelu); socijaldemokratskom (skandinavskom) (s univerzalističkom socijalnom državom), mediteranskom (sa zaštitom radnog mjesta i rigidnim tržištem, rada a istovremeno i konfliktnim odnosom između poslodavaca i sindikata te velikom ulogom banaka) i azijskom (koji je isto tako baziran na bankama te reguliranom tržištu rada) (Amable, 2003.).

U okviru tih rasprava i tih klasifikacija nisu obuhvaćene postsocijalističke države, ali su procesi oblikovanja različitih tipova

kapitalizma u njima obrađeni u zborniku koji je izašao nedavno (Lane i Myant, /ur./ 2007.). Poznato je da je u 90-ima oblikovana teza da Mađarska (a možda još i druge postsocijalističke države) razvija tip menadžerskog kapitalizma koji se trebao razlikovati od tržišnog (vlasničkog) tipa ustaljenog na Zapadu (Eyal, Szelenyi i Townsley, 1998.).¹⁴ Zanimljivo je da u navedenom zborniku ta teza uopće nije spomenuta; autori uglavnom apliciraju dvopolnu shemu ili više diferenciranu Amablovu shemu na razvojne trendove tih država.

Što se tiče Slovenije i Estonije, u istoj knjizi nalazimo dva različita gledišta. Tako jedan od autora i urednika tvrdi da obje zemlje – zajedno s Češkom, Poljskom, Mađarskom i Slovačkom – spadaju u kontinentalni tip kapitalizma... (Lane, 2007.)¹⁵ To podupire time da su te države uspješne u marketizaciji i privatizaciji, a imaju slabo razvijeno financijsko tržište, dok s druge strane imaju relativno razvijenu socijalnu državu što ih razlikuje od anglosaksonskog modela (Lane, 2007.:35). Drugi autori (u istoj knjizi) govore o dva »antipoda«, pri tome bi Estonija bila primjer liberalno tržišne ekonomije, a Slovenija bi spadala u

tvrdog jezgro neokorporativističkog odnosno koordiniranoga (kontinentalnoga) modela kapitalizma (Buchen, 2007.). Klasifikaciju postkomunističkih država su (izvan ovoga zbornika) napravile dvije autorice koje te države uvrštavaju u tri tipa - čisti liberalni, ograničeni (ili uokvireni) liberalizam (*»embedded liberalism«*) te neokorporativistički tip. Radi se o pristupu koji se pokriva tvrdnjom Buchena o Sloveniji i Estoniji kao antipodima. U liberalni tip bi spadale baltičke države, u ograničeni liberalizam spadaju države Višegradske skupine (Češka, Poljska, Mađarska i Slovačka), a Slovenija bi bila primjer neokorporativizma (Bohle i Greskovits, 2006., 2007.).¹⁶

Kao što se vidi, te su klasifikacije i tipologije prilično neusklađene, u određenim slučajevima čak i kontradiktorne, ali ih svakako treba uzimati *cum grano salis*. To su idealno-tipske konstrukcije koje omogućavaju samo vrlo grubo razvrstavanje u modele i tipologije. Što se tiče uvrštavanja Slovenije i Estonije, možemo reći da se radi o dva prilično različita modela, međutim pitanje je da li tu različitost možemo označiti kao da se radi o dva »antipoda«.

¹⁴ Navedeni autori su smatrali (sredinom 90-ih godina) da je Mađarska tipičan primjer menadžerskog kapitalizma. Pri tome su polazili iz analize elita koja je pokazala da stranka nasljednica mađarske komunističke partije (Socijalisti, odnosno Socijalni demokrati) koja se u međuvremenu popela na vlast, ima izuzetno snažnu potporu u tehnokratskim krugovima, odnosno u menadžerima. Menadžerski kapitalizam je ipak moguć samo u simbiozi gospodarstva i politike. A to se u Mađarskoj nije dogodilo jer je privatizacija uskoro (naročito poslije 1998. godine) postala predmet stranih investicija, odnosno angažmana stranoga kapitala. S druge strane, menadžerski kapitalizam se razvio i profilirao u Sloveniji jer su tu postojali svi uvjeti. Taj tip je naravno prelaznog karaktera – tek poslije 2002. godine u Sloveniji počinju menadžerski otkupi koji su vrhunac dostigli upravo u zadnje vrijeme (2007.-2008.) – menadžeri postaju vlasnici većih tvrtki, a strane investicije (FDI) su još uvijek vrlo skromne.

¹⁵ U taj tip kapitalizma bi uvrstili i Hrvatsku te možda i Makedoniju (Bartlett, 2007.).

¹⁶ Navedene autorice tvrde – i to u dva članka u uglednim revijama - da Estonija (i baltičke države) spadaju, zajedno s balkanskim državama, u gospodarskom vidu, u manje razvijene države. Pri tome se oslanjaju na neprovjerene podatke, odnosno na sumnjive izračune indeksa (Bohle i Greskovits, 2007.:446, 461; Bohle i Greskovits, 2006.:12). Da navedemo samo sljedeći podatak koji govori o brzom tehnološkom razvoju u Estoniji: »Blizu 30-postotni udio visokotehnološkog izvoza u estonskom ukupnom industrijskom izvozu u zadnjim godinama čak i malo prelazi prosjek EU« (Rajasalu, 2004.:200). Treba napomenuti da je taj tehnološki napredak u velikoj mjeri posljedica stranih ulaganja ili drugačije rečeno, u Estoniji je u prvom planu model modernizacije, gde prevladavaju eksterni akteri *»the path of foreign-led modernisation«* (Hannula, Radošević i Tunzelmann, 2006.:325).

SINDIKALIZACIJA, KOLEKTIVNI PREGOVORI, ZAŠTITA RADNOG MJESTA

Dok su razlike između Slovenije i Estonije u sindikalizaciji i kolektivnim pregovorima očite (i velike), dostupni podaci o zaštiti radnoga mjesta za Estoniju – na koje se pozivaju autori (Buchen, 2005.; Bohle i Greskovits, 2006.; Feldman, 2006.) – ne upućuju na to da možemo i u tom pogledu govoriti o dva »antipoda«. Podaci, naime, iniciraju relativno nisku fleksibilnost tržišta radne snage te visok stupanj zaštite radnog mjesta u Estoniji, a što nije u skladu s liberalnim tipom kapitalizma (LME). Buchen npr. pripisuje uzroke za taj nesklad ostavštini komunizma, međutim ne navodi opširniju interpretaciju i ne problematizira tezu o dva »antipoda« (Buchen, 2005.:18)¹⁷. Mislimo da je interpretacija visoke zaštite zaposlenja u Estoniji kao ostataka komunističkog režima manje vjerojatna, posebno ako uzmemo u obzir radikalnan raskid s prošlošću i zbog toga slabu tradiciju (niski stupanj) sindikalizma te kolektivnih pregovora u Estoniji. Vjerojatnija nam se čini interpretacija po kojoj su navedeni podaci izvedeni iz normativnih spoznaja (i djelomično iz zastarjelih podataka) i zbog toga nepouzdana. I sami estonski autori upozoravaju na problem sustavnog kršenja

prava radnika te na raširenu nezakonitost poslovanja poduzeća.¹⁸

Ako podaci o zaštiti zaposlenja pokazuju da je i u Estoniji prisutan jedan element koji nije liberalan – iako je to manje vjerojatno – zatim, stupanj sindikalizacije, te »pokrivenost« kolektivnih pregovora, onda su to čimbenici koji ukazuju na velike razlike (i govore u prilog tezi o antipodima) između obje države. Sindikalizam u Sloveniji je vrlo dobro razvijen. Članstvo u sindikatima (*union density*) je 40-postotno (Stanojević, 2007.), a kolektivno zastupanje interesa na nivou poduzeća vrlo je dobro razvijeno i – u komparativnoj perspektivi – pokriva neobično visok (skoro 100%) dio zaposlenih.¹⁹ Slovenija ima također visok broj organizacija u kojima je više od 51% zaposlenih učlanjenih u sindikate. Po istraživanju iz 2001. godine dio takvih organizacija u Sloveniji bio je 74,2%, u tranzicijskim državama CEE 31,2% i u EU-15 39,7%.²⁰ Jak sindikalizam u Sloveniji u 90-im je godinama, odnosno na prijelazu u tranzicijski period, umnogome pridonio zaživljavanju centraliziranoga kolektivnoga pregovaračkoga sustava platne regulacije koji je bio utemeljen na općim kolektivnim sporazumima za tržišni i javni sektor. U 2004. godini u Sloveniji je promjenom vlade došlo do nekih promjena u kolekti-

¹⁷ Buchen – poziva se na podatke Riboud i sur., 2002. – ustrajava na tvrdnji o »antipodima«, iako su podaci u suprotnosti s takvim shvaćanjem. Naime, pokazuju da je zajednička zaštita radnika (*overall employment protection*) u Estoniji na višoj razini nego u Sloveniji (ili Njemačkoj). Po istim podacima (Riboud i sur., 2002.) bi bio indeks (EPL) pravne zaštite zaposlenja u Estoniji (3,1), u Sloveniji (2,9) te u Njemačkoj (2,8). Na primjereno visokoj razini je i zaštita od kolektivnih otkaza, Estonija (4,1) i Slovenija (4,9) (Buchen, 2005.).

¹⁸ Jedan od najvećih problema u Estoniji predstavlja i nezakonito isplaćivanje plaća, tzv. *envelope wages* (isplata u omotnicama) koji po istraživanju Estonskog instituta za istraživanja tržišta (Estonian Institute of Market Research) pokriva oko 15% radne snage (Eamets i sur., 2005.). Visoku zakonsku usmjerenost zaštite radnoga mjesta te kršenje tih prava u praksi znači postojanje samo formalno visokog stupnja zaštite radnika u Estoniji, u istraživačkom izvještaju spominje i Ivančić (2007.).

¹⁹ Potpisani kolektivni dogovori su u Sloveniji opće važeći (tzv. inkluzivni sustavi) i zakonski su podržani. Prava koja proizlaze iz kolektivnih ugovora praktično pokrivaju cjelokupnu radnu populaciju, barem u smislu osiguranja najnižih standarda određenih općim sporazumima (Stanojević, 2005.).

²⁰ Broj organizacija u kojima je u sindikate učlanjeno manje od 50% zaposlenih je u Sloveniji – prema očekivanjima – relativno malen (23,3%), u tranzicijskim državama CEE 56,0% te u EU-15 45,4%. Podaci Crant – E te Slovenian survey 2001 (Stanojević, 2005.).

vnom sustavu pregovora, između ostalog do otkazivanja dvaju općih kolektivnih sporazuma. U zadnjih petnaest godina napravljen je bitan pomak od unitarističkog organizacijskog oblika sindikata – za koji je karakteristično da su sve kategorije zaposlenih bile zastupljene jednakomjerno – prema više heterogenoj, odnosno pluralističkoj organizaciji sindikata. To implicira blagi naklon u smjeru decentralizacije koja ne bi trebala u većoj mjeri oslabiti već uspostavljen visok stupanj sindikalne pokrivenosti. Sindikati u Sloveniji su tako, usprkos padu broja članova, još uvijek vrlo stabilne, relativno snažne i utjecajne interesne grupe koje raspolažu visokim mobilizacijskim kapacitetom (Stanojević, 2007.).

U Estoniji je sindikalno članstvo (*union density*) u 2002. godini dostiglo približno 14-postotnu ravan. Pad broja članova je posljedica općeg trenda opadanja zaposlenosti te rastuće nezaposlenosti. Kao bitne razloge istraživači također navode oklijevanje zaposlenih prilikom uključivanja u sindikalne aktivnosti zbog prevladavanja interesa poslodavaca u industrijskim odnosima, slabog financijskog stanja sindikata, manjka kvalitetnih sindikalnih kadrova te uopće niskom nivou informiranosti o djelovanju sindikata. Kolektivni sporazumi su najbolje uređeni u velikim poduzećima (s više od 500 radnika) – koji inače zapošljavaju samo oko 5% radne snage u Estoniji – i pokrivaju također najviše kategorija (npr. plaće, radno vrije-

me, odmor, nagrađivanje itd.) Na nivou malih poduzeća (više od 55% poduzeća u Estoniji ima manje od 10 zaposlenih i predstavlja 13% radne snage)²¹ kolektivnih ugovora praktično nema, odnosno vrlo su ograničeni. Ugovori o radu se uglavnom sastavljaju na individualnoj razini, često samo na osnovi usmenih dogovora. Moć pregovaranja sindikata u Estoniji je slaba (Eamets i sur., 2005.).

Možemo reći da tržište radne snage u Sloveniji dobiva neke elemente fleksibilnosti²², s druge strane, i Estonija, barem na formalnoj ravni, počinje priznavati značaj socijalnog dijaloga i već je počela s uvođenjem programa (i zakonodavstva EU-a) s kojima bi otklonila nedostatke liberalnog tržišnog modela.

DRUŠTVENA (NE)JEDNAKOST

Glavna teza rada je da različiti pristupi regulaciji odnosa država-društvo (što se posljedično vidi u tipu kapitalizma) mogu objasniti prilično bitne razlike u društvenoj nejednakosti i stratifikaciji između Slovenije i Estonije, ali također i u socijalnim politikama koje se bave tim pitanjima. Prema statističkim podacima o distribuciji dohotka društvena nejednakost u Sloveniji je među najmanjim u EU-u, dok je u Estoniji situacija suprotna.²³ Estonija se svrstava među države EU-a za koje je karakteristična najveća nejednakost distribucije dohotka.

²¹ Po podacima Estonian Business Register, 1995-2001 (Eamets, 2005.).

²² Po mišljenju Stanojevića u slučaju Slovenije radi se o specifičnom obliku visoke (centralizirane) regulacije tržišta rada koje čuva fleksibilnost. Radi se o t.i. selektivnoj ili ispregovranoj fleksibilnosti (*negotiated flexibility*), gdje sindikati u zamjenu za određena prava iz rada (npr. stalnost zaposlenja), pristanu na fleksibilno radno vrijeme, dodatni rad, rad u smjenama itd. Radnici tako rade više, ali za to imaju određene privilegije. Međutim to se odnosi samo na starije generacije zaposlenih, dok istovremeno mlađi teško dolaze do zaposlenja na neodređeno vrijeme. U vezi s takvom regulacijom dolazi i do negativnih implikacija, kao što su: međugeneracijski raskol, nizak stupanj rodnosti, nisko zadovoljstvo kvalitetom života, zdravstvene teškoće povezane s radom (Stanojević, 2005.).

²³ U očima slovenskog javnog mnijenja postoji određeni utisak da je društvena nejednakost (pre)velika i da raste razlika između prosječnih državljana i bogataša. Potrebno je spomenuti da se navedeni i dostupni pokazatelji društvene nejednakosti temelje na podacima o redovnim primanjima (npr. plaće, mirovine ili socijalni doprinosi), a ne na cjelokupnom imanju pojedinaca i porodica (npr. zemljište, dionice itd.).

Bruto društveni proizvod po stanovniku je pokazatelj ekonomske situacije u državi. Komparacija Slovenije i Estonije s državama EU-27 i državama Euroregiona pokazuje da je Slovenija 2006. godine imala BDP u visini 87% BDP-a EU-27, dok je Estonija dostigla 67% BDP-a država EU-27. Možemo primijetiti brži rast BDP-a u Estoniji, koji se u godinama od 2000. do 2006. povećao s 8 200 na 15 900 eura, a u Sloveniji, u istom periodu s 14 600 na 20 600 eura po stanovniku. Primjetno je, da je u cjelokupnom periodu Slovenija gospodarski razvijenija od Estonije, dok je u Estoniji kvantitativno mjereni razvoj tekao brže. Godine 2005. Estonija je dostigla 70% slovenskog BDP, godinu kasnije već 77%.

Kada je riječ o nejednakosti distribucije dohotka, Slovenija i Estonija se svrstavaju na suprotne polove. Slovenija je usporediva sa Švedskom i ubraja se u grupu europskih država s najmanjom nejednakosti dohotka. Na drugoj strani, Estonija se svrstava među pet europskih država s najviše nejednakom distribucijom dohodaka.²⁴ Ako uvažimo visoki privredni rast Estonije i nizak stupanj nezaposlenosti, možemo pretpostaviti da od rastućeg bogatstva nema koristi cjelokupna populacija. Rizik siromaštva je u Estoniji 2005. godine bio 18%, što znači da je približno 250 000 ljudi živjelo od dohotka ispod praga siromaštva. U Sloveniji je ta brojka bila u zadnjim godinama u prosjeku 11%.

Prva tablica prikazuje komparaciju između Slovenije i Estonije s obzirom na nejednakost u dohocima ili izdacima na osnovi zadnjih izvještaja Eurostata i Human Development Index-a (tablica 1.).

Tablica 1.
Nejednakost dohotka

	Najbogatijih 20% prema najsiriromašnijim 20% (Eurostat, 2006.-07.)	Ginijev koeficijent (HDI, 2006.)
Slovenija	3,1 (podatak za 2003. godinu)	28,4 (podatak za 1998.-99. godinu)
Estonija	5,9 (podatak za 2003. godinu)	35,8 (podatak za 2003. godinu)

Izvori: Eurostat. 2006.-07., Human Development Index (HDI, 2006.).

(a) – prema domaćim izračunima Ginijev koeficijent je dosta niži; prema izračunima UMAR-a za 2003. godinu iznosi 21,1, a prema izračunima Statističkog zavoda Slovenije (2004.) je 23,8.

Prema izdacima za zdravstvenu skrb Estonija se u 2003. godini s 4,2% BDP-a svrstava u viši rang od Litve (3,9%) i Latvije (3,0%), dok Slovenija u ovu svrhu potroši skoro dvaput više novca (7,8%); slijedi još usporedba s Češkom republikom (7,1%), Mađarskom (6,2%), Slovačkom (5,8%) i Poljskom (4,3%). Zajednički izdaci za socijalnu skrb u Estoniji su se s 14,4% BDP-a za 2000. godinu smanjili na 13,6% BDP-a u 2001. godini, s 13,2% BDP-a 2002. godine na 13,4% BDP-a u 2003. godini (izvor: Eurostat Yearbook, 2006.-07.). Izdaci za socijalnu skrb bili su 2004. godine u Estoniji 13,4% BDP-a, a u Sloveniji skoro dvaput veći – 24,3% BDP-a.

Prema podacima Eurobarometra zadovoljstvo kvalitetom života i životnim standardom u Sloveniji je mnogo veće nego u Estoniji. Uzimajući u obzir postotak ispitanika koji su izrazili zadovoljstvo

²⁴ Druge europske države s najviše nejednakom distribucijom dohodaka su: Litva (6,9), Latvija (6,7), Poljska (6,6), Portugal (8,2).

standardom i kvalitetom života, Slovenija se svrstava u (ili čak iznad) prosjek europske EU-25, dok je Estonija prilično niže.²⁵ Socijalna skrb, a posebno zdravstvena, područje je koje brine 53% Estonaca, a samo 29% Slovenaca (Eurobarometar, 2007.). Potrebno je naglasiti da bi prema saznanjima istog istraživanja Estonci bili najoptimističnija europska (EU) nacija s obzirom na očekivanja, odnosno usmjerenosti u budućnosti. Na temelju društveno-ekonomskih trendova očekuje se vidno poboljšanje stanja u sljedećih dvanaest mjeseci, i u sljedećih pet godina.

Nedavno izvješće Statističkog zavoda Estonije potvrđuje našu tezu o rastućoj društvenoj nejednakosti u Estoniji. Iz izvješća je vidljivo da nejednakost postoji i na drugim područjima, među kojima su najviše pogođeni obrazovanje, zdravstvo te socijalna i kulturna participacija. Opći zaključak estonskog izvješća je da veći socijalni transferi utječu na manju socijalnu nejednakost (Eomois, 2007.).

Nema sumnje da su i Slovenija i Estonija uspješne istočno- odnosno srednjoeuropske države; ipak su estonske elite uvođenjem jednog od najliberalnijih modela kapitalizma ostvarile viziju razvoja koji posvećuje manje pažnje rastućoj društvenoj nejednakosti i njezinim disfunkcionalnim posljedicama. Nedavno izvješće *Social Inequality* koje je objavio Statistički zavod Estonije pokazuje kako socijalna nejednakost postaje predmet šire svijesti i počinje u državi izazivati zabrinutost. Ti vidici su predmet debate i u Sloveniji, unatoč statističkim podacima koji nude sliku koja obećava. Zabrinjavajuće je da određeni segmenti socijalnog sustava (zdravstvo, mirovinska blagajna) postaju neučinkoviti i prijeti im ozbiljna kriza zbog slabe organizacije i demografskog stanja. To znači

da se u perspektivi pogoršava socijalna sigurnost nekih grupa. Visoke dadžbine i izrazito jak javni sektor ograničavaju razmah poduzetništva, a također i civilno-društvenih inicijativa.

RASPRAVA I ZAKLJUČAK

Smjer političkog razvoja i sustavne tranzicije djelomično je uvjetovan logikom »*path dependence*«. Nakon raspada sovjetskog režima Estonija se našla u ozbiljnoj socijalno-ekonomskoj situaciji. Birala je između uhvaćenosti u začarani krug neučinkovitosti na rubu zapadne Europe na jednoj, i proboja iz toga kruga izvođenjem radikalnih razvojnih reformi, na drugoj strani. Slovenska situacija je bila prilično drugačija. Relativna otvorenost prema Zapadu i više tržišno usmjerena ekonomija u kombinaciji s određenim stupnjem političke i još posebno kulturne autonomije – čega u baltičkim državama nije bilo – u periodu socijalističke Jugoslavije čimbenici su koji su ublažili socijalno-ekonomsku transformaciju. To je dovelo do prevladavanja mišljenja o relativnoj kompatibilnosti slovenskog institucionalnog uređenja sa Zapadom i spriječilo oštar i nagli raskid s prošlošću. Takozvana »mekana tranzicija« znači postupne i kontinuirane institucionalne promjene čija je svrha sačuvati društvenu stabilnost. Izbor mekane tranzicije, odnosno gradualizma, bio je jako povezan s visokom reprodukcijom elita, što znači da je većina starih – djelomično već »moderniziranih« i »reformiranih« - komunističkih elita sačuvala položaje i u novim društvenim odnosima. Politički su akteri svejedno morali usvajati odluke. Estonska elita je odlučila modernizirati društvo mehanizmima obimne i brze liberalizacije i deregulacije, dok je slovenska (politička) elita izabrala postupnost, što

²⁵ Na pitanje o zadovoljstvu »kvalitetom života u sredini u kojoj živite« 90% Slovenaca je izrazilo zadovoljstvo, dok je u Estoniji takvih samo 78%. S obzirom na »životni standard« rezultat je 83% (Slovenija) i 68% (Estonija). Prosjek EU-25 je 86% za »kvalitetu života« i 83% za »životni standard« (Special EB 2007.).

je značilo sporije i opreznije i ne previše uspješne reforme, međutim time je bio osiguran visoki nivo makroekonomske i društvene stabilnosti (Mrak, 2004.).

Oba tranzicijska modela pokazala su se uspješnima. Estonija je država koja se najbrže razvija i brzo približava europskom (EU) prosjeku. Slovenija je, na drugoj strani, uspjela sačuvati najviši BDP u regiji i gospodarsku stabilnost što joj je, kao prvoj među novim članicama EU-a, omogućilo preuzimanje zajedničke europske valute, eura. Na ovom je mjestu potrebno naglasiti spoznaju o značaju oba ključna čimbenika koji su determinirali oblikovanje određenog tipa društveno-ekonomske regulacije. Tip kapitalizma koji se razvio u ove dvije države moguće je razumjeti samo u kontekstu međusobnih utjecaja strukturnih i djelomično povijesno-geopolitičkih okolnosti na jednoj (*path dependence*) i »subjektivnih« odluka koje su posljedica sastava elitnih grupa i njihovog prevladavajućeg ideološkog profila, na drugoj strani.

U Sloveniji se na mikro (poduzetničkom) nivou – najviše od svih post-socijalističkih država – razvio **menadžerski kapitalizam** sa snažnom ulogom države (uključujući temeljni značaj državnog vlasništva u gospodarstvu i s obimnim javnim sektorom) i određenim korporativističkim komponentama. To je posljedica proteklog razvoja, konstelacije političkih i poslovnih strateških grupa u okviru gradualističkog pristupa. U Estoniji se odvijala radikalna liberalizacija i deregulacija čiji rezultat je karakterističan **liberalni (tržišni) kapitalizam** s perifernom ulogom države. U slučaju Slovenije možemo govoriti o »korporativnoj socijalnoj državi«, dok je Estonija »rezidualna socijalna država« s tehnokratskom, a ograničenom vladom. Zanimljivo je da estonska elita nije slijedila susjedni skandinavski model restriktivnog kapitalizma i univerzalne socijalne države. Društveni red koji se razvio u Estoniji bliži je an-

glo-saksonskom modelu poduzetništva, ideologiji slobodnog tržišta i minimalnoj ulozi države.

Priča o vrijednosnim orijentacijama elita i tipu kapitalizma u obje države ipak još nije završena. Noviji događaji i zapažanja ukazuju da je Estonija otišla možda pre-daleko u neoliberalni smjer, a Slovenija se previše oslanja na korporativizam i obimnu etatističku regulaciju (s još uvijek slabo razvijenom pravnom državom), što vodi u rigidnost tržišta rada i poreznog sustava te koči uvođenje meritokratskih principa i gospodarske kompetitivnosti. U želji da se otklone ovi nedostaci nova slovenska desno-sredinska vlada u zadnje je dvije godine predstavila nekoliko liberalnih reformi iz ovih područja koje su bile veoma oprezno (i samo djelomično) provedene. U Estoniji je pak segment političke elite već počeo razmišljati o većoj ulozi države na socijalnom području (Steen, 2007.). Drugačije rečeno: slovenska elita želi uključiti neke liberalne elemente estonskog modela, dok bi dio estonske elite želio razviti neke mehanizme socijalne skrbi te time ublažiti siromaštvo i socijalnu isključenost, dakle mehanizme koji u Sloveniji djeluju prilično uspješno. Čini se da se radi o protuslovnoj situaciji kada su dva najuspješnija (razvojna) modela, utemeljena na veoma različitim institucionalnim i regulativnim načelima, počela proizvoditi disfunkcionalne učinke. Ostaje otvoreno pitanje jesu li političke elite obiju država sposobne pronaći odgovarajuću strategiju za suočavanje s ovim učincima i suprotnostima.

LITERATURA

- Adam, F. et al. (2005). *The challenges of sustained development, the role of socio-cultural factors in east-central europe*. Budapest and New York: CEU Press.
- Adam, F., Tomsic, M. (2002). Elite (re)configuration and politico-economic performance in post-socialist countries *Europe-Asia Studies*, 54 (3):435–454.

- Amable, B. (2003). *The diversity of modern capitalism*. Oxford University Press.
- Bartlett, W. (2007). The western Balkans In: Lane, D., Myant, M. (eds.), *Varieties of capitalism in post-communist countries*. Hampshire: Palgrave&Macmillan.
- Bohle, D., Greskovits, B. (2006). Capitalism without compromise: Strong business and weak labour in Eastern Europe's new transnational industries. *Studies in Comparative International Development*, 41(1):3–25.
- Bohle, D., Greskovits, B. (2007). Neoliberalism, embedded neoliberalism and neocorporatism: Towards transnational capitalism in Central-Eastern Europe. *West European Politics*, 30(3):443–466.
- Bozoki, A. (2003). Theoretical interpretations of elite change in East Central Europe. *Comparative Sociology*, 2(1):215–247.
- Buchen, C. (2007). Estonia and Slovenia as antipodes. In: Lane, D., Myant, M. (eds.), *Varieties of capitalism in post-communist countries*. Hampshire: Palgrave.
- Buchen, C. (2005). *Institutional complementarities in transition: The case of Estonia and Slovenia*. Paper.
- Dogan, M. (2003). Introduction: Diversity of elite configurations and clusters of power. *Comparative Sociology* 2 (1):1–15.
- Eamets, R., Raal, R., Masso, J. (2005). Estonia: Towards a rather mixed world of work. In: Vaughan-Whitehead, D. (ed.), *Working and employment conditions in new EU member states: Convergence or Diversity?*. Brussels: European Commission and International Labour Office.
- Ennuste, U., Wilder, L. (eds.) (2003). *Essays in Estonian transformation economics*. Tallin: Estonian Institute of economics at Tallin Technical University.
- Eomois, P. (2007) *Income inequality, social inequality*. Statistics Estonia, Report. Retrieved January, 20, 2008, from the Statistics Estonia Web Site: <http://www.stat.ee/182527>
- European Commission (2007). *Special Eurobarometer »European Social reality«* Retrieved January, 20, 2008, from the European Commission Web Site: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_273_en.pdf
- Feldmann, M. (2006). Emerging varieties of capitalism in transition countries: Industrial relations and wage bargaining in Estonia and Slovenia. *Comparative Political Studies*, 39 (7):829–854.
- Field L. G., Higley, J., Burton, G. M. (1990). A new elite framework for political sociology. *Cahiers Vilfredo Pareto* 28 (88):153–162.
- Grofman, B., Mikkel, E., Taagepera, R. (2000). Fission and fusion of parties in Estonia, 1987–1999. *Journal of Baltic Studies*, 31(4):329–357.
- Hannula, H., Radošević, S., von Tunzelmann, N. (eds.) (2006). *Estonia, the new EU economy: Building a baltic miracle?*. Hampshire: Ashgate.
- Higley, J., Burton, G. M. (1998). Elite settlements and taming of politics. *Government and Opposition*, 33(1):98–101.
- Higley, J., Pakulski, J., Wesolowski, W. (1998). Introduction: Elite change and democratic regimes in Eastern Europe. In: Higley, J., Pakulski, J., Wesolowski, W. (eds.), *Postcommunist elites and democracy in Eastern Europe*. London: Macmillan Press Ltd.
- Ivančič, Angela (2007). *Zaposlovanje mladih v luči institucionalne ureditve trga delovne sile*. Ciljni raziskovalni program »Konkurenčnost Slovenije 2006–2013«, Research report.
- Javornik S., J. (2006). *Socialni Razgledi*. UMAR (IMAD – Institute for Macro-economic Analyses and Development). Retrieved January, 20, 2008, from the IMAD Web Site: <http://www.umar.gov.si/projekti/socr/SR2006.pdf>
- Kaminski, A., Kurczewska, J. (1994). Strategies of post-communist transformation. Elites as institution-builders. In: Grancelli, B. (ed.), *Social change and modernization. Lessons from Eastern Europe*. Berlin: De Gruyter, 131–152.
- Lagerspetz, M., Vogt, H. (2004). Estonia. In: Berglund, S., Ekman, J., Aarebrot, F. (eds.), *The handbook of political change in Eastern Europe*. Cheltenham, Northampton: E. Elgar.
- Lane, D., Myant, M. (2007). *Varieties of capitalism in post-communist countries*. Hampshire: Palgrave&Macmillan.
- Lengyel, G. et al. (2006). *Political elites in Central-Eastern Europe*. Budapest: Friedrich Ebert Stiftung.
- Mrak, M., Rojec, M., Silva-Jauregui, C. (eds.) (2004). *Slovenia: From Yugoslavia to the European Union*. Washington: The World Bank.
- Norkus, Z. (2007). Why did Estonia perform best? The north-south gap in the post-socialist economic transition of the baltic states. *Journal of Baltic Studies*, 38(1):21–42.
- Raik, K. (2002). Bureaucratization or strengthening of the political? Estonian institutions and integration into the European Union. *Cooperation and Conflict*, 37:137–156.

- Rajasalu, T. (2004). Indicators of economic freedom and economic structure as determinants of growth and convergence in enlarging European Union and priorities for Estonia. In: Ennuste, U., Wilder, L. (eds.) (2003), *Essays in Estonian transformation economics*. Tallin: Estonian Institute of economics at Tallin Technical University.
- Rojec, M. et al. (2004). The rise and decline of gradualism in Slovenia. *Post-communist Economies*, 16:459–482.
- Rus, V. (1990). *Socialna država in družba blaginje*. Ljubljana: DOMUS.
- Ruus, J., Taru, M. (2003). The Resurgence of professionalism: Estonian elites between continuity and change. In: Berglund, S., Duvold, K. (eds.), *Baltic democracy at the crossroad, An elite perspective*. Kristiansand: Høyskoleforlaget – Norwegian Academic Press.
- Schäfer, G. (ed.) (2007) Europe in figures. Eurostat yearbook 2006.-07. European Communities. Retrieved January, 20, 2008, from the Eurostat Web Site: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1334,49092079,1334_49092702&_dad=portal&_schema=PORTAL
- Schmidt, V. A. (2002). *The futures of European capitalism*. Oxford University Press.
- Smith, D. (2001). *Estonia: Independence and European integration*. London: Routledge.
- Stanojević, M. (2007). Trade unions in Slovenia. In: Phelan, C. (ed.), *Trade union revitalisation*. Oxford.
- Stanojević, M. (2005). Slovenia: Rigidity or »negotiated« flexibility. In: Vaughan-Whitehead, D. (ed.), *Working and employment conditions in new EU member states: Convergence or diversity?* Brussels: European Commission and International Labour Office.
- Soskice, D., Hall, P. A. (2002). An introduction to varieties of capitalism. In: Soskice, D., Hall, P. A. (eds.), *Varieties of capitalism: The institutional foundations of comparative advantage*. Oxford University Press.
- Steen, A. (2007). Do elite beliefs matter? Elites and economic reforms in the Baltic states and Russia. In: Engelstad, F., Gulbrandsen, T. (eds.), *Comparative studies of social and political elites*. Amsterdam: Elsevier.
- Steen, A. (1997). *Between future and past: Elites, democracy and the state in post communist countries*. Aldershot: Ashgate.
- Steen, A., Ruus, J. (2002). Change of regime - Continuity of elites? The case of Estonia. *East European Politics and Societies*, 16(1):223–248.
- Szelenyi, I., Eyal, G., Townsley, E. (eds.) (1998). *Making capitalism without capitalists: The new ruling elites in Eastern Europe*. London: Verso.
- Titma, M., Raemmer, A. (2007). Changing value patterns in a divided society. In: Klingeman, H.-D., Fuchs, D., Zielonka, J. (eds.), *Democracy and political culture in Eastern Europe*, pp. 277–307.
- Vogt, H. (2003). Coalition-building and consensus: Comparative observations of the three Baltic studies. In: Berglund, S., Duvold, K. (eds.), *Baltic democracy at the crossroad, An elite perspective*. Kristiansand: Høyskoleforlaget – Norwegian Academic Press.
- Watkins, K. (2006) *Human development report* (2006). New York: United Nations Development Programme. Retrieved January, 20, 2008, from the Human Development Report Web Site Dostupno na: <http://hdr.undp.org/hdr2006/>

Summary

**BETWEEN NEO-LIBERALISM AND NEO-CORPORATISM:
ESTONIA AND SLOVENIA IN THE COMPARATIVE PERSPECTIVE**

Frane Adam, Primož Kristan, Matevž Tomšič

*Faculty of Social Sciences, University of Ljubljana
Ljubljana, Slovenia*

The paper starts from the thesis that the institutional and economic efficiency of a state i.e. society depend on its historical heritage (path dependence), strategic interactions and the international surrounding. Estonia and Slovenia are considered to be not only economically, but also institutionally assertive and relatively successful post-communist states i.e. new member states of the European Union. However, they have developed two completely different – in some important aspects even diametrically opposite – regulatory rules and different political and social arrangements. The paper particularly emphasises the ideological and strategic significance of the élites and their influence on the course of reforms and transitions, and on the form of capitalism at the end of the transition. It can be claimed that the political élite in Estonia encouraged the formation of the state that is close to the liberal-minimalist model, while Slovenia is close to the corporatist model of welfare. With regard to including the former into the liberal-market economies (LME) and the latter into the coordinated market economies (CME), certain specific features and local modifications should be pointed out. IN both cases, some dysfunctional consequences ensued, and they represent a new challenge to the élites, at the same time serving as the test of their credibility and competence.

Key words: political élite, corporatist model, (neo)liberal capitalism, welfare state, industrial relations, social inequality, theory of varieties of capitalism (VoC), Slovenia, Estonia.